

TÖRÖK Ádám

# A GAZDASÁGI MODERNIZÁCIÓ STRATÉGIÁJA FINNORSZÁGBAN\*

A második világháború utáni finn gazdaságfejlődés mérlege összességében nagyon jó, hiszen az ország néhány évtized alatt a perifériáról a centrumba került, és ezzel – a későbbi ír és spanyol esethez hasonlóan – bebizonyította, hogy a törekvés korántsem reménytelen. A tudásalapú gazdaság megalapozásának stratégiáját a finnek már akkor kialakították, amikor a fogalom még nem is létezett.

## I. Rész

Finnország az évezredfordulón egyre többet idézett példája a hosszabb távra kigondolt és tudatosan, következetesen végrehajtott modernizációs stratégiának a piacgazdaság körülményei között. A finn gazdasági fejlődés 2000-ben – és külföldről tekintve – töretlenül sikeresnek tűnik, közelebről nézve azonban a valóság sokkal árnyaltabb. Azt mindenesetre le lehet szögezni, hogy a finn gazdaság 1945 és 1970 között Nyugat-Európa gazdasági perifériájáról a középmezőnybe került, további két évtized alatt pedig már az élmezőnyben sikerült megkapaszkodnia. A kilencvenes évek azután egész Európa nemcsak egyik legfejlettebb, hanem gazdaságszerkezeti, jóléti és infrastrukturális szempontból is mintának tartott országává tették Finnországot.

A szerző számára különösen érdekes feladat a hosszabb távú finn gazdasági modernizációs stratégia elemzése, hiszen másfél-két évtizeddel ezelőtt éppen az akkori finn strukturális illeszkedés elemzése állott kutatómunkájának a középpontjában<sup>1</sup>, 1986 után viszont sokáig nem foglalkozott a finn gazdasággal. Az akkori, viszonylag mély ismeretek, az 1979-ben és 1986-ban szerzett személyes tapasztalatok felfrissítése, és a kilencvenes évek végi szakirodalmi adatokkal, valamint egy 1999 szeptemberi szakmai tanulmányút során kapott informá-

ciókkal való összehasonlítása így bizonyos személyes jeleget is adhat az elemzésnek.

A kutató kifejezett szerencséje, hogy a finn közgazdasági és gazdaságpolitikai kutatások a modernizációs stratégia kérdését hagyományosan kulcsfontosságú ügyként kezelik. A finn gazdaságkutató intézetek talán legtekintélyesebbike, az ETLA például két évtizede elsősorban ezzel a témakörrel foglalkozik. Finn szerzőktől számos jelentős publikáció látott napvilágot erről a kérdéstről, s közöttük több olyan friss anyag is van (pl. *Pajarinen – Rouvinen – Yl-Anttila*, 1998.; *Steinbock*, 1998.), amely szinte pontosan a modernizációs stratégia vezérfonalát keresve és sokoldalú nemzetközi összehasonlítást alkalmazva ad hosszabb távra visszatekintő mély elemzést és kitűnően dokumentált áttekintést. A jelen tanulmány a részletes hivatkozásokon kívül szemléletében és következtetéseiben is sokat köszönhet a fenti két anyagnak.

A tanulmány a megadott kutatási koncepciónak megfelelően öt szakaszban tárgyalja a finn gazdasági modernizáció témáját. Az *első fejezet* a modernizációs szakasz kiinduló feltételeit tárgyalja, amihez mindenekelőtt azt vizsgálja, hogy milyen időszakra tehető a modernizációs-felfutási (take-off) szakasz kezdete. A *második fejezetben* a modernizáció mérlege, a finn gazdaság jelenlegi versenyképességi állapota a fő kérdés. A *harmadik fejezet* a modernizáció környezeti feltételeit veszi górcső

\* A tanulmány az MTA Világgazdasági Kutató Intézet megrendelésére készült. Folyóiratunkban két részletben közöljük

alá. Ezek között a *negyedik fejezetben* kiemelt szerepet kap a gazdaságpolitikai háttér, tulajdonképpen a modernizáció „szubjektív” vagy „akarati” tényezői. Összefoglalásul pedig az *ötödik fejezet* Magyarország szempontjából próbálja segíteni a tanulságok átgondolását.

### A finn modernizáció előfeltételei

A finn gazdasági modernizáció előfeltételeiről hosszabb távú visszatekintésben is jelentős szakirodalom szól, mert Finnország XX. századi gazdaságfejlődése sokat idézhető és sokat is idézett tankönyvi példa a történelmi mértékkel mérve gyors útra a „periféria” és a „centrum” között. Az ország a függetlenség elnyeréséig, az II. világháború végéig *de facto* Oroszország része volt. Igaz, nagyhercegségi státusban, önálló valutával és földrajzi helyzetének, illetve a jelentős svéd, valamint nem jelentéktelen balti német kisebbség külföldi kapcsolatainak köszönhetően Európától sokkal kevésbé elzárva, mint az orosz birodalom többi része. Mégis, Finnország politikai függetlenségéről 1918 előtt semmilyen viszonylagos beállításban nem lehetett komolyabban beszélni.

Kivéve az Orosz Birodalom többi területével való összehasonlítást, bár 1910-ben Finnországot teljesen beolvasztották az orosz közigazgatás rendszerébe, amivel a napóleoni idők óta megtartott viszonylagos autonómiájának utolsó maradéka is megszűnt.

A terület valóban rendelkezett némi fejlett iparral és komolyabb külkereskedelmi kapcsolatokkal, és munkereje sokkal képzetlenebb és felvilágosultabb volt az orosz átlagnál, mégsem volt az európai gazdaság saját jogú szereplője. Elmélyültebb gazdaságtörténeti kutatás nélkül is bizonyára meg lehet kockáztatni azt az állítást, hogy a *Monarchia Magyarországa sokkal jelentősebb és sokkal önállóbb szereplője volt az akkori európai gazdasági térnek, mint Finnország.*

Ebből a szempontból igen tanulságos áttekinteni a Berend-Ránki szerzőpáros ma már bizvást klasszikusnak tekinthető európai gazdaságtörténeti munkáját (Berend-Ránki, 1987.), de legalább a könyv tartalomjegyzékét. A könyv ugyanis régiók szerinti vizsgálja a tágabb értelemben (1780–1914) vett XIX. század európai gazdasági fejlődését, ezen belül pedig elsősorban azt, hogy a kontinens gazdasági felemelkedése miként hozta magával a strukturálisan megalapozott, tartós növekedés szétterjedését és az európai „centrum” kibővülését Közép-, Dél- majd Észak-Európa felé.

Az utóbbi régióval foglalkozó fejezet számunkra azért különösen tanulságos, mert *még nem tartalmazza Finnországot*. A szerzőpáros által vizsgált gazdaságtörténeti időszakban Skandináviában a jólét kezdődő növekedése népességi robbanást indít meg, ez hamarosan jól képzett munkaerővel látja el a kedvező természeti tényezőkre épülő ipart és mezőgazdaságot, az utóbbiakon belül pedig igen gyorsan kialakulnak az egyes országokra hosszú időn át jellemző húzóágazatok. Norvégia kereskedelmi, Dánia mezőgazdasági szempontból válik az európai gazdaság versenyképes és egyre szélesebb körben komolyan vett szereplőjévé, Svédország pedig fejlett nehézipara révén a század végére egyenesen Európa gazdasági élvonalába kerül (Berend-Ránki, 1987. 341–359.).

Ezzel szemben Finnország az orosz birodalom politikai (nem gazdasági!) perifériáján önálló érdekérvényesítési és piacralépési lehetőségeiért küzd, és hosszú időn át a nyomában sincs a három másik észak-európai gazdaságnak. Finnország a mai Lengyelország akkor orosz fennhatóság alatt álló egy részével, valamint a mai balti államokkal együtt kétségtelenül tudott bizonyos hasznot húzni abból, hogy a számára aránylag nyitott óriási orosz piacon kiemelkedő versenyképességű szereplő volt, a világgazdaságtól való viszonylagos elzártsága miatt azonban torz szakosodási struktúrákat épített ki.

Berend és Ránki itt is megemlíti a népességrobbanás kedvező növekedési hatásait úgy, mint a többi északi országgal kapcsolatban (Berend-Ránki, 1987. 551–552.), de hozzáteszi, hogy a finn társadalom a XIX. század végén még alig volt urbanizálva, és a foglalkoztatási szerkezet a mezőgazdasági foglalkoztatottak arányát tekintve még a magyarnál is rosszabb volt (Berend-Ránki, 1987. 552.).

Nem volt magas a finn mezőgazdaság technikai színvonala sem. Ezzel szemben viharos gyorsasággal ment végbe a korszerű finn fa-, majd a papíripar kiépülése. Az 1885 és 1905 közötti két évtizedben a faipar és a papírgyártás termelése egyaránt csaknem *megnégyszereződött*, ami hosszabb távra is meghatározta a finn gazdaság fő húzóágazatát és exportszektorát. Ennek a két egymásra épülő, nyersanyagigényes szektornak az expanziója azonban egyáltalán nem volt mentes komoly strukturális torzulásoktól. Némi túlzással úgy lehet összegezni ezeket a torzulásokat, hogy az igénytelenebb orosz piacra irányuló finn exportban rövid idő alatt szinte meghatározó súlyt értek el a papíripari termékek, Nyugat felé viszont az ország (pontosabban országrész) *még hosszú időn át mindegyiketől faexportőr maradt* (Berend-Ránki, 1987. 553.).

A többi finn iparág közül ugyancsak azok indultak gyorsabb fejlődésnek, amelyek idejekorán reagálni tudtak a világgazdaságtól elzárt orosz piac szívó hatására. Ezek közé tartozott elsősorban a textilipar, a kerámiaipar, a fémfeldolgozó ipar, és egyes elszórt, ám nem hosszabb távú hatások nélküli példák szerint a gépgyártás. Az I. világháború előtti finn gazdaságfejlődés viszonylag későn gyorsult fel, és egy sajátosan torz, nagyrészt orosz irányú exportorientáció strukturális jegyeit mutatta. Mégis, a finn gazdaság ebben a korszakban vált – nem Berend és Ránki kifejezésével, hanem egy évtizedekkel ezelőtti magyar szófordulatot kölcsönözve – „*agrárországból*” kétségtelenül fejlettebb szerkezetű „*agrár-ipari országgá*”. Mutatja ezt, hogy az iparral foglalkozó népesség rész létszáma 1885 és 1913 között 38 ezerről 109 ezer főre emelkedett (Berend-Ránki, 1987. 554.).

A két világháború közötti periódus finn gazdaságfejlődéséről nem áll rendelkezésre hasonló minőségű és elérhető gazdaságtörténeti forrás, de a közvetett adatok és a gazdaságpolitikai elemzések előtt hébe-hóba megtalálható rövid történeti áttekintések viszonylag egyöntetű képet rajzolnak erről a korszakról. Nagyobb gazdaságpolitikai vagy strukturális fordulat nem történik, és a finn gazdaság kulcságazata továbbra is a tágabb értelemben vett (tehát a cellulóz- és papíripar is magában foglaló) erdészeti szektor marad.

A gazdaság teljesítményének megítélésében egyre inkább előtérbe kerül a nyugati mérce a keleti helyett, hiszen a finn gazdaság nemcsak leválik az oroszról, hanem a Szovjetunió megalakulása után és a finn kommunista puccskísérlet véres leverését követően a két ország kifejezetten háttal fordít egymásnak. A finn gazdaság rövid idő alatt véghezviszi az exportpiaci váltást (Steinbock, 1998. 5.), az orosz helyett svéd, német, mellettük később brit irányú exportorientációt alakít ki. Nem sikerül viszont a svédhez hasonló növekedési csoda, a háború előtti Finnország még egyértelműen elmaradott területnek számít a skandináv országokhoz képest.

Az országot fejlett demokrácia (gőgös kritikusan szerint „afféle parasztdemokrácia”) és a gazdaságnál sokkal jobban kiépített oktatási rendszer jellemzi, de Finnország akkor még semmiképpen sem tekinthető – a mai szóhasználat szerint, politikai értelemben – „nyugati országnak”. Sokkal inkább azt a sajátos vegyes társadalmi-politikai modellt testesíti meg, amely az akkori Európa több szélső helyzetű országában (például Írországban, a balti köztársaságokban vagy Bulgáriában) is működött, de 1945 után a legtöbb esetben szovjet típusú (vagy a szovjet) rendszernek adta át a helyét.

Többé-kevésbé ez a modell állhatott a harmincas évek végi magyar népi írók egy része<sup>2</sup> társadalomfejlesztési elképzeléseinek a középpontjában (ezek az írók a háború után többnyire a Nemzeti Parasztpárt köré tömörültek). A modell elsősorban agrárjellegű társadalmakban valósított meg közvetlen elemeket sem nélkülöző képviselői demokráciát, amelyben nagy szerep jutott az agrár- és a paraszti szervezeteknek. Az adott modell hátrányai közé tartozott az erős intézményes nyomás a társadalmi és gazdasági szerkezet konzerválására és ezzel összefüggésben bizonyos mértékű elzárkózásra a világgazdaságtól. Másrészt az adott politikai-hatalmi rendszer mögött nem állott igazán erős gazdasági bázis, és ezért nem bizonyult különösebben ellenállóképesnek a jobb- (illetve később a bal-) oldali hatalmi centralizációs törekvésekkel szemben.

Finnország a II. világháborúban csak a Szovjetunióval állott hadban, és ezt a háborút végül megalázó, de nem megsemmisítő feltételek elfogadásával vesztette el. A finn demokrácia fennmaradt, de a súlyos háborús jóvátétel, valamint a lakosság több mint 20 százalékának megfelelő karéliai menekültsegreg befogadása nagyon komoly próba elé állította a finn politikai rendszert és a társadalmat. *Finnország kiállta a próbát, és ez a példás siker hosszú időre megteremtette a látványos növekedési pályához szükséges társadalmi kohéziót is.*

A finn gazdaságot a háború előtti évekhez hasonlóan az 50-es évek helyreállítási periódusában is szinte monokulturális exportszerkezet jellemezte. Egészen az 50-es évek végéig a fa- és papíripari termékek adták a finn kivitel több mint 85 százalékát. Ennek nemcsak strukturális, hanem gazdaság szervezési okai is voltak: az ország ugyanis erős kormányzati részvétellel még a harmincas években exportkartelleket épített ki ebben az iparágban (vertikumban)<sup>3</sup>. Ezek a konglomerátumok a viszonylag elmaradott finn gazdasági környezetből kiemelkedve a nemzetközi piac versenyképes és hatékony szereplőivé tudtak válni, viszont éppen ezzel a belföldi hatékonysági előnyükkel játszottak közre az exportstruktúra konzerválásában.

Az exportstruktúra megmerevedésének másik oka eredetileg politikai jellegű volt. A finn-szovjet kapcsolatok politikai rendezése 1955-re fejeződött be, amikor a súlyos finn területi veszteségek inkább jelképes ellensúlyozásaként a Szovjetunió visszaadta a porkkalai haditerületi támaszpontot a finneknek. Ugyancsak a rendezés részeként fogadta el Finnország azt a szovjet javaslatot, hogy a két ország kereskedelmét *bilaterális klíringben* bonyolítsák le.

Ez a rendszer valóban jobban megfelelt a szovjet központi tervezés igényeinek, illetve a külgazdasági kapcsolatok demonetizálására vonatkozó szovjet elképzeléseknek, mint a szabaddevizás kereskedelem<sup>4</sup>. Finn szempontból abban az időben ugyancsak voltak jelentős előnyei: mindenekelőtt azért, mert hosszabb távú biztos piacot adott a finn gazdaság feltörekvő új hordozóágazatainak. E hordozóágazatok egy részét a finn kormány kezdeményezésére hozták létre, mégpedig – miként a hajóipart – a szovjet jóvátételi igények miatt. Így a második világháború utáni finn gazdaságfejlődésben a szerkezeti átalakulás első fő hajtóerejét éppen a szovjet jóvátételi követelések jelentették, amelyeket nemcsak értékben, hanem termékszerkezeti bontásban is megadtak. Finnország számára ezért a háborús jóvátétel költségei részben valójában „láthatatlan beruházások”<sup>5</sup> voltak, és részben megalapozták a hatvanas-hetvenes években még korszerűnek számító finn iparstruktúrát, amelyben a nem-technológiai-igényes gépiparé volt a főszerep.

A finn gazdaság II. világháború utáni növekedési tempóját a szakmai közhiedelem a legmagasabbak között tartja számon Európában. Nagyon érdekes tény, hogy ez nem felel meg pontosan a valóságnak, azaz bizonyítható, hogy a finn gazdasági felzárkózást csak kisebb részben lehet kötni a háború utáni újjáépítési periódushoz. Az 1950–1960 közötti évtizedben a finn reálnövekedési ütem éves átlagban 5.0, azt követő évtizedben pedig 5.1 százalék volt, amivel Finnország az európai élmezőnyben, de inkább annak végén helyezkedett elő (van der Wee, 1986. 40.). A növekedési folyamat egyenletessége azonban annál inkább szembetűnő, hogy számos OECD-országban az ötvenes évek növekedési lendülete a hatvanas évekre kifulladt.

A hetvenes évek finn gazdaságfejlődése viszont kétségtelenül kiemelkedően sikeres volt OECD-összehasonlításban. Ebben fontos szerepe volt a Szovjetunióval fenn tartott gazdasági kapcsolatok válságtompító hatásának (Török, 1981.; Berényi, 1996.), illetve annak a ténynek, hogy a finn kőolajimport árrobbanása a klíringrendszer miatt azonnal piacot is teremtett a finn többletexport számára (például szállodaépítési programokkal a moszkvai olimpia előkészületeihez, az olimpiai vitorlásversenyeket rendező Tallinn repülőtér- és szállodarekonstrukciói, nagy szovjet tank- és turistahajó-vásárlások, vagy közös bányászati beruházások Kelet-Karéliában).

A szovjet piacra való kényelmes szakosodás azonban a nyolcvanas években bizonyos fokig már le is fékezte a finn modernizációs folyamatot. A finn gazdaság csak tompítva érzékelte a világgazdasági válságot, viszont átme-

netileg erősödő szovjet piaci orientációja<sup>7</sup> torzította a gazdaság szerkezetét. A finn importot éppen ugyanabban az időszakban, a hetvenes évek végétől liberalizálták átfogóan, és az EGK-EFTA szabadkereskedelmi megállapodásnak megfelelően<sup>8</sup> a finn exportőrök nyugat-európai piacrajutása is könnyebbé vált.

Kiderült azonban, hogy bizonyos, elsősorban szovjet piaci orientációjú iparágak számára a világpiaci versenyben való helytállás rendkívül nehéz. A több iparági példa közül itt talán elegendő a hajóiparra hivatkozni: ez az iparág a hetvenes évek második felében világszerte súlyos válságba került, és a magas bérköltségű nyugat-európai hajóépítő országokból (Németország, Egyesült Királyság, Hollandia, Svédország, később Spanyolország) megkezdődött a kitelepülése Latin-Amerika és Délkelet-Ázsia felé. Ugyanekkor viszont a világgazdasági értelemben hamis szovjet piaci keresleti jelzések miatt akkor még folytatódott a finn hajóipar kiépülése.

Végül a finn gazdaság strukturális értelemben máris károsnak látszó erős szovjet piaci függősége volt az a tényező, amely a finn gazdaságstratégia számára világossá tette a fordulat szükségességét. Nem volt sok idő a váltás előkészítésére, mert a nyolcvanas évek közepén gyorsan szaporodó szovjet gazdasági nehézségek egyre sürgősebbé tették a cselekvést. A Szovjetunió felbomlását meg is előzte a már teljesen idejétmúlttá vált klíringrendszer 1990 végi megszüntetése a két ország kereskedelmében.

## A modernizáció mérlege

A finn modernizációs gazdaságstratégia első fontos dokumentumát még 1977-ben „Középtávú Gazdaságfejlesztési Program”-ként tette közzé a kormány. Noha ez az anyag szemléletében feltétlenül korszerű volt (beszélt például a világgazdasági nyitás és a versenyképesség-növelés követelményéről), az adott külgazdasági helyzetben, a szovjet piacra való „kényelmes szakosodás”<sup>9</sup> időszakában nem volt sok fogatja. Nem sikerült elérnie azt sem, hogy a finn külgazdasági kapcsolatokat valóban, tartalmilag is liberalizálják.

Finnország nemzetközi gazdasági kapcsolataiban ugyanis szinte az EU-csatlakozásig, de feltétlenül az EGK-EFTA szabadkereskedelmi rendszer 1984-es kialakításáig sajátos kettősség volt. Kissé a japán rendszerhez hasonlított azzal, hogy a viszonylag alacsony vámok és a gyenge egyéb kereskedelempolitikai jellegű piacvédelmi eszközök mellett is feltűnően nehéz volt a piacrajutás a külföldi piaci szereplők számára, természetesen elsősorban a belföldi szereplők által elfoglalt piaci szegmen-

sekben. Ennek fő oka a finn belső piac erős oligopolizációja, sőt kartellizációja volt.

A nyolcvanas évek közepéig a finn gazdaság sokkal kevésbé kereskedelempolitikai, mint intézményi, tulajdonosi, sőt vállalatstruktúrális szempontból volt zárt az OECD legtöbb más országához képest. Magyar szemmel kifejezetten érdekes adat például, hogy 1989-ben még a legnagyobb 500 finn vállalkozás mindössze 14 százaléka volt külföldi tulajdonban, és a gyors szemléletváltozás után, 1994-ben is mindössze 23 százalék (Steinbock, 1998. 25.). Ugyanebben a viszonylag rövid időszakban ezen a finn nagyvállalati körön belül a családi vállalkozások részaránya 43-ról a még mindig magas 34 százalékra csökkent csupán. Csak a nyolcvanas évek végén köszöntött be az az állapot, hogy külföldieknek csupán formális engedélyre volt szükségük vállalatalapításhoz Finnországban.

A gazdaság intézményi és vállalatstruktúrális zártságának további fontos jele volt a nemzeti „zászlóshajó” vállalatok (Valmet, Nokia, Rauma-Repola, Enso-Gutzeit, Kone, Ahlström, Kemira, Wrtsil és Tampella) nagy szerepe a gazdaságban. E cégek közül ma a Nokia világszerte ismert, de a vállalat 2000. évi struktúrája és működési modellje nagyon távol áll a két évtized előtől.

A szerzőnek 1979-ben és 1999-ben is – egyaránt szeptemberben – módja volt meglátogatni a Nokiát. A nagyvállalat 1979-ben papírt, fa- és papíripari gépeket, hajót, autógumit és bizonyos egyszerűbb, főleg fogyasztói elektronikai termékeket (például televíziót) gyártott. Több divízió laza konglomerátumaként működő, világos specializációs profil nélküli cég volt, amely a finn ipar összes jelentős ágazatában szerepelt. A nagyvállalat szervezete akkor bizonyos rokon vonásokat mutatott a japán és dél-koreai ipari trösztökkel (Mitsubishi, Fuji, Hyundai, Samsung, Daewoo), bár a megfelelő pénzügyi és társadalmi háttér nélkül. A Nokiát a nyolcvanas évek közepén kezdték átszervezni. Előbb leválasztották róla a nem stratégiai jellegűnek ítélt profilokat, és az elektronikai fejlesztést tették meg fő irányvá. A mobiltelefonia nyolcvanas évek végi megjelenése után rövid idő alatt ez vált a Nokia fejlődésének legfontosabb, majd pedig lényegében egyedüli irányává. Később majd még részletesebben bemutatjuk a vállalat fejlődését.

Finnország modernizációs törekvéseinek rendszeres bemutatása nehéz feladat, mert a többféle stratégiai irány között nem mindig lehet látni kifejezett összefüggést. Általában le lehet szögezni azt, hogy a

„kényelmes specializáció” modelljével való szakítás több lépcsőben ment végbe, de a korszakolás csak körülbelüli lehet.

A *technikai-technológiai modernizációs elképzelések* első változata komolyabb formában már a hetvenes években is megjelent, a nyolcvanas évek elejétől a *külkereskedelmi irányváltás* igényét is nagyobb hangsúllyal fogalmazták meg, az *intézményi nyitás és a vállalatstruktúra átalakításának* szükségességét pedig körülbelül a nyolcvanas évek végétől kezdte képviselni a mértékadó szakmai többség.

Az *európai integrációhoz való csatlakozást* a politikai akadályok miatt, tehát a szovjet elutasítástól tartva nem hozták szóba komolyabban a német egyesítésig. 1990 után viszont a három semleges ország, különösen a Kelet felé exponált helyzetben lévő Ausztria és Finnország nagyon gyorsan elvetette korábbi politikai gátlásait és öt éven belül végig is vitte a csatlakozási folyamatot. Az említett politikai okok miatt volt az EU-csatlakozás a finn modernizációs stratégia szakaszai között – időrendben – csak az utolsó helyen.

A finn modernizációs folyamatot Steinbock nyomán (Steinbock, 1998.), de modelljét némiképp árnyalva és módosítva a Porter-féle versenyképesség-szakaszolási elmélet (Porter, 1990.) alapján szemléltethetjük.

Ez a modell szigorúan nézve valójában nem tekinthető szerzője teljesen önálló találmányának. Egyik fontos előzménye mindenképpen Balassa Béla „Stages Approach” modellje (Balassa, 1977.), amely az exportstruktúra átalakulását a nemzeti tőkefelhalmozási folyamat előrehaladásához köti.

Porter szerint a gazdaság fő versenyképességi tényezője a gazdaságfejlődés szakaszai szerint változik. Az **első szakaszban** („termelési tényezők vezérelte növekedés”, *factor-driven growth*) – a hagyományos komparatív-elméleteknek megfelelően – a tőke és a munkaerő relatív ára és a termékek költségszerkezete közötti összefüggésrendszer alakítja ki a specializációs struktúrát, amelyben különösen alacsonyabb fejlettségi fokon jut nagy szerep a természeti tényezőknek.

Ez a szakasz volt jellemző a Nyugat felé főleg alacsony hozzáadott értékű exportra képes KGST-gazdaságokra. Ma pedig – Oroszország és több szovjet utódállam mellett – a harmadik világ legnagyobb része az, amely első sorban természeti erőforrásaira és olcsó munkaerejére alapozza exportját.

A második szakaszban („beruházások vezérelte növekedés”, *investment-driven growth*) a gazdaság tőkefelhalmozási képessége és tőkeellátottsága kapja a főszerepet. Ekkor épül ki nemcsak a hagyományos nagyipar, hanem a nemzetközi nagyvállalatokba szervezett világméretű termelési rendszerek hálózata is. Jellemzően olyan gazdaságok tartoznak ide, amelyek már megfelelő tőkeellátottságúak, azaz van korszerű iparuk, de ennek fejlődési irányait még elsősorban nem az ő fejlesztési elképzeléseik határozzák meg.

A második szakaszban ma jellemző módon az EU kevésbé fejlett gazdaságai járnak a jelentős világ gazdasági súlyú latin-amerikai és ázsiai ipari országok (de nem Japán) és a fejlettebb közép-kelet-európai országok mellett. A multinacionális vállalatok belső nemzetközi munkamegosztási rendszerében ezek az országok többnyire már számos iparágban jelen vannak, de elsősorban „downstream”, azaz összeszerelő, végtermékgyártó jelleggel. A növekedést vezérlő tőke ebben a szakaszban ma már egyre gyakrabban, illetve nagyobb súllyal a külföldi működőtőke. Ott viszont, ahol ezen a szakaszon már évtizedekkel korábban túljutottak (például Finnországban), a tőkefelhalmozás fő forrása még inkább a nemzeti tőke volt.

A harmadik szakaszban („innováció-vezérelte növekedés”, *innovation-driven growth*) a versenyképességjavulás fő forrása az intenzív és a GDP jelentős K+F hányadával<sup>10</sup> támogatott belföldi K+F és innovációs tevékenység.

Némi leegyszerűsítéssel úgy lehet szemléltetni az első három szakasz viszonyát egymáshoz, hogy a harmadik szakaszban járó országok multinacionális cégei szervezik és folyamatosan korszerűsítik a korszerű iparcikkek gyártását a második szakaszban járó országokban (illetve telepítik ki oda ipari kapacitásait), a termeléshez szükséges alapanyagokat pedig az első szakaszban haladó országok szállítják. A harmadik szakasz országai a legfejlettebb ipari országok, közöttük ma már Finnország is.

A negyedik szakasz bizonyos mértékig utópia. Nincs ugyanis olyan ország – talán Monaco vagy Liechtenstein kivételével –, amely a „vagyon-vezérelte növekedés” (*wealth-driven growth*) szakaszában tartana, azaz versenyképességét mindenekelőtt kihelyezett tőkéjének megfelelő befektetési stratégiái és technikai befolyásolnák.

Ezt a szakaszt úgy lehetne elképzelni az első három fejlődési szakasz fent felvázolt sémája mellett, hogy az első három országcsoport gazdasági együttműködését szervező multinacionális vállalatok részvényeit növekvő arányban birtokolják – vagy birtokolhatnák – a negyedik szakaszba eljutott országok nyugdíjalapjai és egyéb tőkepiaci szervezetei meg kisbefektetői. E szakasz elemzésének azonban témánk szempontjából nincs relevanciája. Porternél ráadásul ez a szakasz már bizonyos fokú hanyatlást is jelent: az ide eljutott országnak a termelés és szolgáltatások adott struktúrájából már hiányzó versenyképességi előnyöket megint újra fel kellene építenie, és ez a követelmény adja meg a négyfázisú modell körfolyamat-jellegét.

A II. világháború utáni finn gazdaságfejlődés három fő szakaszát viszonylag egyértelműen lehet meghatározni a hivatkozott Porter-féle modell kölcsönvételével. A finn eset azért is különleges, mert *nagyon kevés nemzetközi példa van arra, hogy egy országról megalapozottan lehessen állítani: két-két és fél évtized alatt eljutott az első szakaszból a harmadikba.*

Az első szakaszból a másodikba való átmenetet a finn gazdaság esetében a hatvanas évek derekára vagy második felére tehetjük, amikor a termelés és különösen az export szerkezetében látványosan megindult a fa- és papíripari termékek visszaszorulása, és az eredetileg szovjet piacra kiépített gép- és könnyűipari exportkapacitások részben a nyugati piacok felé fordultak.

A finn exportban az „erdészeti termékek” (*forestry products*, azaz a fa- és a papíripar termékei) 1950-ben még körülbelül 80 százalékos hányadot képviseltek. Relatív súlyuk 1965-ben csökkent 70 százalék alá, 1974-ben 50, 1995-ben pedig 40 százalék alá (*Pajarinen et al.*, 1998. 63.)<sup>11</sup>. A „fémipari termékek” – főleg a gépek – exportrészaránya az 1950-es 3 százalékról 1968-ban érte el a 20 százalékot, 1983-ban került 40, 1996-ban pedig 50 százalék fölé (*Pajarinen et al.*, 1998. 63.).

Ebben a szakaszban a hajók, a hagyományos fa- és papíripari vertikumot kiszolgáló gépek, a nagyobb részben minőségi ruházati cikkek és növekvő mértékben elektromos gépek jelentek meg a finn exportban.

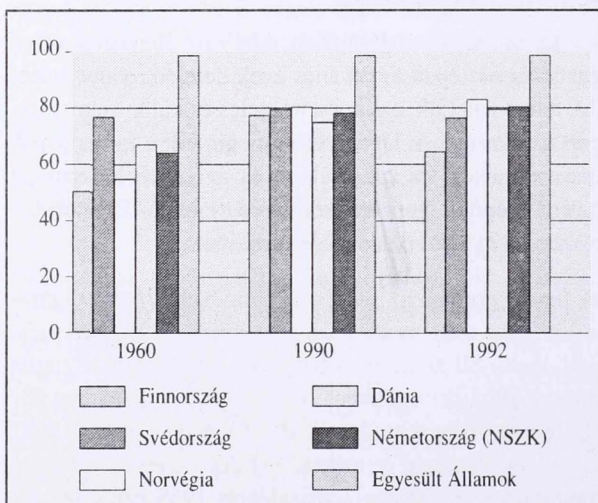
A harmadik szakasz kezdete a kilencvenes évek elejére tehető, amikor a szovjet irányú export drasztikus csökkenése nemcsak az aggregált kereslet egyhuzadától fosztotta meg a finn gazdaságot, hanem attól a konjunktúrastabilizáló eszköztől is, amely addig többé-kevésbé át-

segítette azokon a növekedési válságokon, amelyek az OECD összes többi gazdaságát sújtották a hetvenes évek közepén és végén, illetve a nyolcvanas évek második felében.

A finn gazdaság a kilencvenes évek első felében addig nem látott méretű visszaesést szenvedett el. A GDP volumene az 1991–1995 közötti évek átlagában 0.7 százalékkal csökkent, miközben a közvetlen versenytársak közül Dánia 2.0, Norvégia 2.1 és még a botladozó svéd gazdaság is 0.4 százalékos évi átlagos növekedést produkált<sup>12</sup>. A fejlett országok között ritkaságszámba ment, mégis kétségtelenül megtörtént, hogy ebben az időszakban a finn életszínvonal abszolút szintje is visszaesett. Volt hasonló visszaesés Svédországban is, de láthatóan kisebb mértékű. (1. ábra)

1. ábra

**Öt nyugat-európai ország életszínvonalának alakulása az Egyesült Államokkal való összehasonlításban (USA = 100), 1960–1992**



Forrás: Steinbock, 1998. 17.

A finn gazdaság kilencvenes évek eleji visszaesése csak lassan fordult meg: a GDP-volumen növekedési üteme 1995-1999 között 1.6 százalék volt (OECD, 1999.), amivel az ország még mindig csupán az OECD-mezőny második felében foglalt helyet.

Ez az időszak viszont már egy új korszak kezdetét jelentette a finn gazdaságfejlődésben<sup>13</sup>. A szakirodalom ugyanis egyetért abban, hogy a finn gazdaság 1990 után hirtelen és nagy mértékben kiéleződött strukturális problémáira hármas stratégiai válasz született 1992 körül, és ez a hármas válasz rövid idő alatt új pályára tudta állítani a gazdaságot.

A hármas válasz első eleme az EU-integráció melletti határozott döntés volt, amely tulajdonképpen az integrációt korábban részben külpolitikai, részben – kissé külpolitikai mezbe is burkolva – iparvédelmi érdekek miatt ellenző körök „feltétel nélküli megadása” nyomán született a finn politika legfelső szintjén. A második elemnek a finn nagyvállalati szektor részben felülről végrehajtott korszerűsítését és racionalizálását kell tekintenünk. A harmadik elem pedig az innovációnak és a K+F-nek a gazdaságpolitika szinte abszolút középpontjába helyezése volt.

Ezekről a stratégiai döntésekről, illetve közelebbi tartalmukról a következő fejezet szól. A gyors fordulat előzetes értékeléséhez azonban érdemes utalni a módszertani szempontból sokszor vitatott, de nagyjából helyes és jól áttekinthető versenyképességi ország rangsorokat bemutató World Competitiveness Yearbook Finnország-képére.

Ebben a rangsorban Finnország az egyike annak a kevés országnak, amely a kilencvenes évek közepe és vége között valóban látványosan tudta javítani a pozícióját. Az ország e négy-öt év alatt a felső középmezőnyből – például Ausztria vagy Belgium társaságából – a világranglista csúcsának a közvetlen közelébe került. Az 1998-as rangsorban az Egyesült Államok, Szingapur, Hong-Kong és Hollandia mögött még az 5. helyen állt, közvetlenül utána jött Norvégia és Svájc. Az 1999-es felmérés szerint viszont a finnek már – a változatlan első két helyezett mögött – a 3. helyre jöttek fel. Őket Luxemburg, Hollandia és Svájc követte, míg északi versenytársaik közül Dánia a 8. Norvégia a 13., míg Svédország a 14. pozíciót foglalta el (World Competitiveness..., 1999. 17.).

A GDP/fő mutatót tekintve pedig Finnország alig marad el az Egyesült Államoktól, és körülbelül Hollandiával van egy szinten évi 24.420 dolláros fejenkénti adatával (OECD, 1999.). A vásárlóerő-paritáson mért adatok a helyzetet kissé rosszabbnak, a brit és az ír szinthez hasonlóan mutatják, de ez sem teheti vitássá azt a tényt, hogy Finnország ma már a legfejlettebb ipari országok exkluzív csoportjának a tagja.

A finn felzárkózás sikermutatójának a nemzetközi versenyképességi rangsorban elért igen látványos javulás mellett elfogadhatjuk a GDP/fő adatokat is. Óvakodnunk kell azonban attól, hogy a felzárkózási folyamat elemzésében túlságosan a kilencvenes évtized második felére koncentráljunk. A folyamatot azért kell hosszabb perspektívában szemlélnünk, mert a finn gazdasági felzárkózás a II. világháború után több szakaszban zajlott le.

Valójában beszélhetünk egy „hosszú felzárkózási ciklusról”, amely eddig 50–55 éven át tartott. Ezen belül több „közepes felzárkózási szakaszról”, amely egy-másfél évtizedes szakaszokat ölelt fel például az ötvenes és a

hatvanas évek dereka, vagy a hatvanas évek második fele és a nyolcvanas évtized eleje között, és ilyenek ígérkeznek az EU-csatlakozást közvetlenül megelőző években megkezdődött időszak is.

A hosszú ciklus ebben az összefüggésben Finnország tartós mozgását írja le az európai „perifériától” a „centrum” felé, itt **történelmi** léptékű folyamatról van szó. Ez a folyamat például a GDP/fő mutató hosszab távú alakulásában mutatkozik meg.

A közepes hosszúságú felzárkózási ciklusok vagy szakaszok mindenekelőtt **strukturális** jellegűek, és hátterükben jórészt a már érintett Porter-féle modellben is leírt versenyképességtényező-váltások állnak. Ezeket a szakaszokat jól be lehet mutatni a korábban már elemzett exportszerkezeti változásokkal.

Mellettük azonban voltak rövidebb „felzárkózási hullámok” is, amelyek egyre inkább **konjunkturális** jellegűek annak függvényében, ahogy Finnország intézményi és strukturális szempontból egyre jobban nyitott nemzetgazdasággá válik. Ezek szemléltetésére például a GDP növekedési üteme lehet jó jelzőszám, de itt már olyan ingadozások mutatkoznak, amelyek túl rövid időtávuk miatt indokolatlanul torzíthatják a felzárkózási folyamat egészéről alkotott képet. A kilencvenes évek eleji jelentős visszaesés például megsemmisítette ugyan a korábbi felzárkózás eredményeinek egy kisebb részét, mégsem kérdőjelezte meg a felzárkózási folyamat hosszab távú sikerét.

A következőkben e háromfajta, egymást részben burkoló felzárkózási szakasz, illetve ciklus fő tényezőit tekintjük át.

### A finn modernizációs folyamat siker- és kudarctényezői

A finn modernizációs folyamat tényezői részben mások voltak, mint amelyeket az összehasonlításban szereplő dél-vagy közép-európai országoknál meg lehetett figyelni. A fontosabb tényezők áttekintésére a fentiekben leírtak alapján a **történelmi, a strukturális és a konjunkturális** trendek külön kezelését javasoljuk.

#### A finn modernizáció tényezői történelmi perspektívában

Egyes fontos modernizációs tényezők sokkal korábban megjelentek a finn gazdaságfejlődésben, mint amióta a II. világháború után elkezdődött „hosszú” modernizációs szakasz tart. Noha itt nincs hely arra, hogy pszichológiai vagy társadalmi elemzésekbe bocsátkozunk,

egy kis kitérőt mégis tenni kell ebben az irányban. A *nemzetközi összehasonlítást orientáló, a kutatás kiinduló hipotézisei között felsorolt, és zömmel nem kvantifikálható társadalmi tényezők<sup>14</sup> között ugyanis több nagyon hosszú ideje, lényegében ciklusoktól függetlenül jelen van Finnországban.*

Az úgynevezett *metagazdasági tényezőknek* (jogviszonyok, jogbiztonság, a gazdaságpolitika kiszámíthatósága, politikai stabilitás<sup>15</sup>) itt rögtön kiemelt szerepet kell tulajdonítanunk. Finnországban ugyanis a jogállami stabilitás, a nemzeti kohézió és általában az állam és az állampolgárok kiegyensúlyozott, kiszámítható viszonya régi hagyomány. Gyökerei közül a lutheránus etika és a természetnek való régi kiszolgáltatottság miatt kifejlődött erős közösségi tudat érdemel különös hangsúlyt, de azt is meg kell jegyezni, hogy *a finn társadalom még ma is igen nagyra értékeli önálló államát.* Finnország ugyanis az I. világháború előtt sohasem volt önálló, bár etnikai és kulturális különállásának, valamint területi egységének, s vele együtt elszigeteltségének a svéd és az orosz uralom alatt is hosszabb időszakokon át köszönhetett viszonylagos autonómiát.

A finn múlt megértéséhez talán hozzátartoznak a japánokkal, a spanyolokkal és a poroszokkal kapcsolatban sokszor (s gyakran túlzóan, illetve szükségtelen politikai értelel) emlegetett „katonanemzeti” gyökerek is: a XVII–XVIII. század nagy európai háborúiban, amikor Svédország még nagyhatalomnak számított, a svéd hadsereg finn katonái<sup>16</sup> kiemelkedő bátorságukról és vadságukról voltak ismertek, sőt rettegettek. Ezek a gyökerek azonban valójában oda vezethetők vissza, hogy a finn társadalom tagjaiban a természettől való erős függés miatt Európa több más népénél jobban fejlődött ki a bátorság, a szívósság és a különleges tűrőképesség<sup>17</sup>. A zord környezetben fenyegető munkanélküliség miatt pedig a fiatalság egy része kénytelen volt katonának állni ugyanúgy, ahogy a középkori svájciak is.

Az említett „metagazdasági” erényeknek különös szerepük volt akkor, amikor Finnország lakosságát a természeti mellett a történelmi körülmények is ritka nagy erővel tették próbára. A II. világháború után a finnek jelentős részben önként, illetve a kényszerítő körülményeket elfogadva vállalták a hosszas nélkülözést a Szovjetunióknak fizetendő jóvátétel, illetve a milliányi karéliai menekült befogadása miatt. Személyes visszaemlékezések szerint a háború utáni években a finn társadalomban csaknem teljes konszenzus volt arról is, hogy – egyébként összhangban a finn kulturális hagyományokkal – a



kezdődő gazdasági növekedés minél nagyobb részét fordítsák oktatásra a jólét gyorsabb növelése (pontosabban: megteremtése) helyett<sup>18</sup>.

A finn modernizáció „metagazdasági” tényezőinek elemzését megfelelő társadalomlélektani források hiányában nem érdemes folytatni. Azért sem indokolt túl nagy súlyt tulajdonítani nekik, mert elemzésünk végső soron összehasonlító célzatú, ezen a téren azonban valóban nagyon sok a hagyományos és mély különbség a finn és a magyar társadalom között.

**A humán tényezők szerepéről**

A finn gazdaságfejlődés *humán tényezőiben* (a munkaerő minősége, az oktatás és a képzés) fedezhetjük fel a hosszabb távon igen sikeres gazdasági felzárkózás első olyan tényezőcsoportját, amely megnyugtatóan kvantifikálható.

A finn társadalom hagyományosan magas fokú tanulási-készséget, ugyanakkor a kormányzat oktatás iránti elkötelezettségét mutatja az a tény, hogy a XX. század elején Finnország volt a világon az első ország (bár politikai értelemben akkor még nem volt önálló), ahol megszünt az analfabétizmus.

A finn szakirodalom talán a hagyományok miatt is viszonylag hosszú ideje használja a „tudásalapú társadalom” fogalma helyett a „tanuló társadalom” fogalmát<sup>19</sup>. Finnországban a tanuláshoz nagy a társadalmi elismertsége, és viszonylag gyakori eset, hogy valaki nem értelmiségi pályára készülve is főiskolát vagy egyetemet végez. Például, ha gazdálkodóként dolgozik a családi farmon, felsőfokú agrár szakképzettséget szerez akkor is, ha a munkája ezt nem tenné okvetlenül szükségessé.

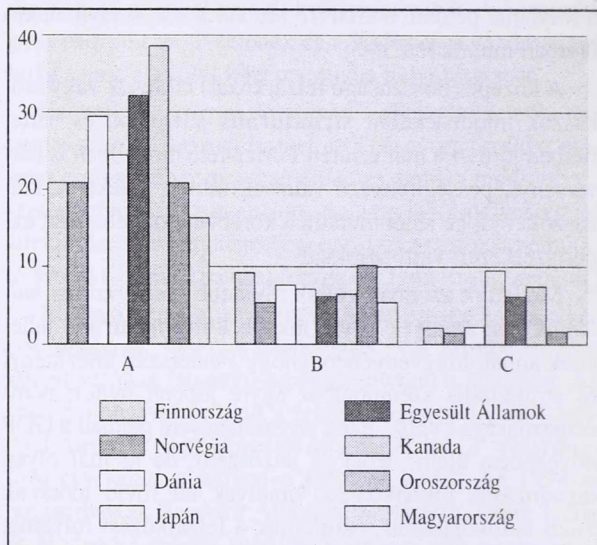
Az egyetemet végzettek számarányának különböző adatokból végzett nemzetközi összehasonlító vizsgálatai különösen a természettudományos és műszaki diplomások terén mutatják Finnország kiemelkedő nemzetközi pozícióját. (2. ábra)

A nemzetközi összehasonlítás – Magyarország kivételével – a legmagasabb értékeket mutató országokat tartalmazza, de Magyarország is a forrásban felsorolt 38 ország felső harmadába tartozik. *Finnország különösen a természettudományos diplomások terén van nemzetközileg kiemelkedő helyzetben.* Az adatok szerint csak Oroszország előzi meg, éppen az az ország, amely kiemelkedő természettudományos hagyományai és a súlyos leépülés után még mindig jó képzési rendszere ellenére egyelőre nem tud bekapcsolódni a világ innovációs és K+F ver-

senyébe, és így nem is jelenthet veszélyt Finnország kompetitív pozícióira ezen a területen.

2. ábra

**Az első diplomások részaránya a 24 éves korcsoportban, a rendelkezésre álló utolsó év adatai (százalékban, 1995 vagy 1996)**



*Jelmagyarázat:* A = az összes diplomás; B = műszaki és természettudományos diplomások; C = társadalomtudományi diplomások (pszichológia, szociológia, közgazdaságtudomány, jog, de a bölcsészeti, teológiai és pedagógiai tudományok nélkül). Így A nem egyenlő B+C-vel.

*Megjegyzés:* Az adatok összehasonlíthatósága a forrás szerint korlátozott. A felsorolt országok közül a dán, a finn, a norvég és a magyar adatsor tartalmazza a BA szintű egyetemi diplomákat is, a többi adatsor csak a legalább négy év alatt megszerzhetőket (MA).

Forrás: Science and Engineering Indicators, 1998. A-36, 37.

A társadalomtudományi diplomáknál viszont feltűnő a relatív finn lemaradás, de ebben nagy szerepe van annak a körülménynek, hogy az amerikai és a japán üzleti egyetemek már hosszú idő óta valóban tömeges képzést folytatnak. Ugyanakkor nem kell a kedvező finn természettudományos és műszaki képzési adatokat komolyabban torzító tényezőnek tekintenünk, hogy ott néhány más északi országhoz, valamint Magyarországhoz hasonlóan az egyetemi diplomák között a rövidebb képzési idő alatt megszerzhető oklevelek is szerepelnek.

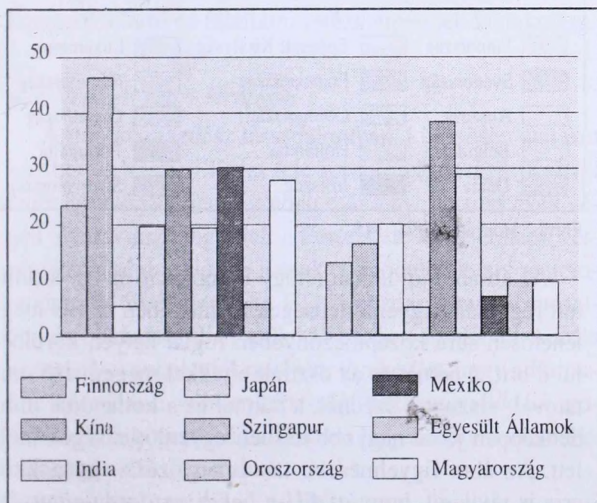
A finn oktatási rendszer korszerűségét ugyanis a többi között az egymásra épülő képzési formák és diplomák erős, csak az angolszász országokéhoz mérhető elterjedtsége mutatja. Egy műszaki főiskolai diplomának így különös értéket adhat, ha például üzleti és/vagy jogi ok-

levéllel párosítják – akár ugyancsak 2–3 éves képzés után. A korszerű oktatási formáknak ezeket a szinergikus előnyeit különösen az angol-amerikai képzési rendszerek tudják kihasználni, ahol az egyes alapképzési formákat sokféle irányban lehet folytatni a hallgató igényeinek és munkaerőpiaci elképzeléseinek megfelelő kombinált szakképzettség megszerzése érdekében.

Finnországban az oktatási-képzési rendszer struktúrája a nemzetközileg szokásosnál szorosabban követi a gazdaság, pontosabban az innovációs rendszer igényeit. Ugyancsak 1995–1996-os adatok alapján látszik, hogy a világgazdaságban komolyabb szerepet játszó országok közül Finnország tulajdonítja az egyik legjelentősebb szerepet a műszaki felsőoktatásnak<sup>22</sup>. Mindenképpen igen figyelemreméltó tény, hogy ebben az összehasonlításban Finnország a harmadik világ különösen gyorsan fejlődő országaival összehasonlítható adatokkal büszkélkedhet, és messze megelőzi a fejlett világ legtöbb mérvadó országát. Hasonló kép mutatkozik a természettudományos felsőoktatásban is, de ott részben más fejlődő országok előzik meg Finnországot. (3. ábra)

3. ábra

A műszaki (A) és a természettudományos (B) diplomások aránya a 24 éves korcsoportban az első diplomások között, százalékban és az utolsó elérhető évben (1995 vagy 1996)



Forrás: Science and Engineering Indicators, 1998. A-46,47.

A grafikon jól mutatja az egyes nemzeti oktatási rendszerek eltérő tudomány-, illetve innovációpolitikai hangsúlyait. A gyorsan iparosodó ázsiai országokban nem ritka, hogy a természettudományos és a műszaki képzés te-

szí ki – a végzett hallgatók arányában számítva – az egyetemi oktatás teljesítményének kétharmadát.

Érdekesek a belső arányok is: Kínában és Mexikóban kifejezetten a műszaki képzés élvez prioritást, Indiában és Szingapurban pedig a természettudományos felsőoktatás. A határok ugyan nem mindegyik országban ugyanott húzódnak e két nagy képzési terület között, de a felhasznált forrás általában a természettudományos képzés részének tekinti az informatikai oktatást. Így már jobban érthetőek az indiai és a szingapuri adatok, hiszen ez a két ország – különösen persze India – szoftveres nagyhatalomnak számít.

Finnország mutatói látványosan nem emelkednek ki az összehasonlításba bevont országok mezőnyéből, de nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy most a világszerte legmagasabb mutatójú országokat vetettük össze (ugyancsak Magyarország kivételével, bár Európán belül e számokat tekintve Magyarország ugyancsak a tágabb élmezőnybe tartozik). Nyugat-Európán belül Finnország mutatói a legmagasabbak a végzett mérnökhallgatók arányszámát illetően, sőt Mexikót és Csehországot leszámítva ugyanez igaz az OECD egészére is. A természettudományos diplomások részarányát nézve pedig az OECD-országok közül szignifikánsan csak a brit, az ír és a koreai mutató előzi meg Finnországot.

A diplomások részarányadatainak vizsgálata a finn gazdaság szellemi-tőke-bázisának érdekes sajátosságára mutat rá. Ez az OECD-összehasonlításban is magasan fejlett gazdaság még mindig olyan ütemben gyarapítja szellemi tőkéjét, mintha továbbra is a felzárkózási szakaszban lenne. Különösen figyelemreméltó tény, hogy a szellemi-tőke-állomány gyarapításában mindaddig a gazdaság versenyképességének javításához s az innovációs rendszer fejlesztéséhez szükséges szakképzettség bővítésére tették a hangsúlyt.

### Szociális viszonyok és társadalmi integráció Finnországban

A finn gazdaság kutatói általában csak kevés figyelmet szentelnek a szociális viszonyoknak és a társadalmi integrációnak, mert a finn politikában, de a társadalom egésze számára is hagyományos prioritás a kiegyensúlyozott szociális viszonyok fenntartása, és ehhez a prioritáshoz mindaddig sikeresen ragaszkodtak.

Ez a felfogás közös gyökerű a korábban már tárgyalt „metagazdasági” tényezőknél érintett finn nemzetlélektani sajátossággal, amely a társadalomban fontos értéknek

kezeli a lemondást bizonyos rövid távú előnyökről a hosszabb távú hasznok érdekében. A finn társadalom ismerői egyetértenek abban, hogy a hagyományos luteránus értékekre épülő finn társadalmi szolidaritás erodálódik, de a helyzet valószínűleg még mindig jobb, mint Európa legnagyobb részében.

A finn társadalmi kohézió erőinek áttekintéséhez érdemes hivatkozni *Darányi Sándor* egy, komoly visszhangot keltett konferencia-előadására (*Darányi, 1999a*). A szerző, Magyarország helsinki TÉT<sup>21</sup> attaséja a finn gazdasági csoda tényezői között kiemelt helyen mutatta be a társadalomlélektani adottságokat.

Darányi szerint a mai finn társadalom lélektani állapotában még mindig megfigyelhető annak a körülménynek a kedvező utóhatása, hogy a finn történelem nem ismeri a feudalizmust, ezért a finnek gondolkodásmódjától alkatilag idegen a szervilizmus. A társadalom tagjainak kölcsönös, nem-hierarchikus függése és az állandó konszenzusra törekvés viszont náluk komoly hagyomány. Tradicionális eszményük az átlátható, egyszerű társadalmi struktúra, és a finnek technológiamániája is ezzel az eszménnyel függ össze. A csúcstechnológiák mindennapi és széles körű alkalmazásának legjobban megfelelő egyszerű, nem-hierarchikus társadalmi szerveződési formák náluk már régen megvannak, és nem véletlen, hogy a „földhözragadt high-tech” fogalma (*Darányi, 1999a, 109.*) éppen náluk kapott polgárjogot.

A finn modernizáció társadalmi feltételei között a regionális egyenlőtlenségek nagysága, illetve kezelése ugyancsak mutat néhány sajátos vonást. Finnország településszerkezete az évszázadok során olyan „félholdként” vagy „kifliként” alakult ki, amely alapvető formáját mindmáig megőrizte. A „kifli” azt jelenti, hogy először a parti vidékek települtek be, és innen elindulva népesítették be a belső területeket. A népsűrűség azonban ma is a partvidéken a legnagyobb, és onnan befelé, illetve Észak felé haladva csökken. A négy nagy agglomerációs övezet (Helsinki, Turku, Oulu és Tampere) közül csak az utóbbi nincs tengerparton.

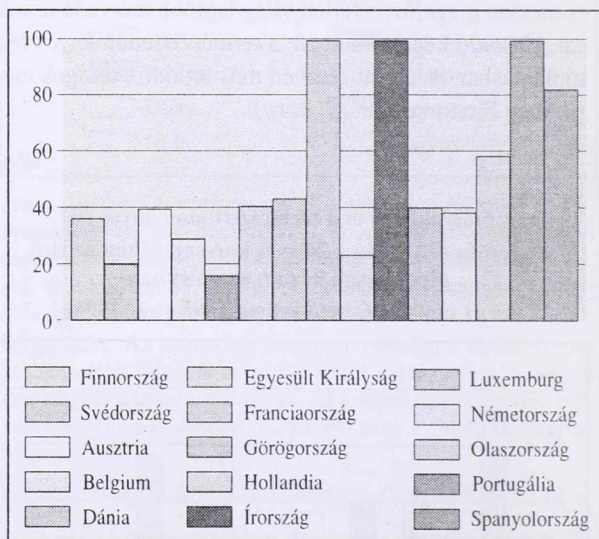
Finnország regionális szerkezetét az EU regionális támogatási adatai alapján lehet gyorsan áttekinteni<sup>22</sup>. A négy fő regionális támogatási célcsoport (1., 2., 5b és 6<sup>23</sup>) közül Finnország csak az elsőben nem kap közösségi regionális támogatást, viszont lakosságának összesen 53.6 százaléka él a másik három kritérium alapján támogatásra jogosult régiókban.

Ez az arányszám kétségtelenül magas (csak a négy dél-európai tagállam, valamint Írország mutatójától marad el), és azt a látszatot kelti, mintha Finnország területi szerkezetében erősek lennének a regionális egyenlőtlenségek.

A többi tagállammal való reális összehasonlítóshoz azonban csak azt a lakossághányadot indokolt figyelembe venni, amely a szinte összes többi tagországban nem létező 6. célcsoport nélkül számított területekre vonatkozik. Az így adódó 37.0 százalék<sup>24</sup> már az Unió regionálisan kiegyenlítettbb országai közé helyezi Finnországot. (4. ábra)

4. ábra

A regionális támogatásra (a 6. célcsoport kivételével) jogosult területek lakosságának részaránya az EU-országokban (1996, százalékban)



Forrás: Horváth, 1998. 345.

Az ábrából jól látható, hogy Finnország az így számított regionális egyenlőtlenségek tekintetében az EU meglehetősen sűrű középmezőnyében foglal helyet, körülbelül a brit, a német és az osztrák értékkel megegyező mutatóval, viszont a svédnél, a dánnál és a hollandnál mindenképpen jóval nagyobb területi egyenlőtlenségek mellett. Az ábra figyelmesebb tanulmányozása ugyanakkor arra is rávilágít, hogy az EU-n belüli gazdaságfejlettségi rangsor és a területi egyenlőtlenségek mértéke között bizonyos korreláció mutatkozik.

A fejlettebb országokban általában kisebb területi egyenlőtlenségeket láthatunk<sup>25</sup>. Az összefüggést – óvatosan – kissé bővíthetjük is társadalomlélektani irányban

azzal, hogy a regionális egyenlőtlenségek kisebbnek látszanak az erősen protestáns értékrendű országokban, ahol erősek a társadalmi kohézió és szolidaritás hagyományai. Ez a feltevés Hollandiára, Dániára és Svédországra valóban igazolódni látszik, a „későnjövő” Finnországra azonban csak kisebb mértékben mutatkozik érvényesnek. Ugyancsak a „későnjövés” jelenségével magyarázható a ma is jelentős állami szerepvállalás a finn gazdasági és társadalmi modernizációban.

#### Az állami szerepvállalás a finn modernizációban

A finn modernizáció elmúlt ötven éves történetében az állam nagyon gyakran elment addig a határig, amely még éppen megengedhető volt a fejlett piacgazdaságokban a nemzetközi kereskedelempolitikai szabályok, illetve az Európai Unióra és a vele szoros kapcsolatban álló társult országokra vonatkozó állami támogatási és állami tulajdonlási szabályozás szerint.

A finn modernizációban játszott állami szerepvállalás korábbi formáit most nem tekintjük át, mert ezek nagy része ma már Finnországban és Magyarországon is irreleváns volna. A finn nagyipar állami vállalatai (mint a Valmet) ebben a folyamatban sokáig kulcsszerepet játszottak, de privatizációjuk után az állam modernizációs szerepének az intézményi súlypontjai is eltolódtak. Témánk szempontjából a kilencvenes évek kétféle fejleménye érdemel különös figyelmet: 1. a Nemzeti Ipari Stratégia megszületése és gondolatrendszere; 2. a modernizáció korszerű állami és félállami intézményeinek kialakulása.

#### ● A Nemzeti Ipari Stratégia

A finn közgazdász társadalomban, különösen annak a korábbi és részben Kelet felé forduló gazdaságfejlesztési modellel elégedetlen részében már a nyolcvanas évek végén élénk visszhangra lelt a Porter-féle klászteralapú versenyképességi modell. Ennek a modellnek a fogalomrendszerét átvéve egy, az ETLA gazdaságkutató intézetben és holdudvarában működő csoport Pekka Yl-Anttila vezetésével annak elősegítésére törekedett, hogy a Porter-féle négyfázisú versenyképességi-gazdaságfejlesztési modellben a finn gazdaság sikeresen lépjen előre a másodikból a harmadik fázisba.

A modell szerint a második fázisban elsősorban a beruházások, a harmadikban viszont az innovációból eredő versenyképességi előnyök mozgatják a gazdaságfejlesztést (Porter, 1990.). A Nemzeti Ipari Stratégia (*National Industrial Strategy*) 1993 áprilisában közzétett dokumentuma a kutatók versenyképesség-politikai elképzelését próbálta ötvözni az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium-

ban már elkészült munkaanyagokkal, amelyek a recesszióból való kitörés stratégiai lehetőségeit taglalták.

A dokumentum drámai helyzetet vázolt fel. Szerzői szerint a finn gazdaság fordulóponthoz érkezett, és stratégiai szempontból hasonlóan *súlyos kihívás elé került*, mint az iparosítás korai szakaszában, a harmincas évek világgazdasági válsága idején vagy – s ez a magyar szempontból jobban érthető összehasonlítás közvetítheti legjobban a helyzetkép drámaiságát – a II. világháború utáni újjáépítési periódusban (akkor Finnországnak a brutális jótételi kötelezettségek teljesítése mellett a lakosságát 20 százalékkal megnövelő menekült-tömegről is gondoskodnia kellett). Az új iparfejlesztési stratégia szerint *az országnak haladéktalanul új gazdaságfejlesztési modellt kellett választania*.

Ennek a lényege az, hogy az állam szerepe csak az előző fázishoz képest igen megváltozott formában lehet hatékony az innováció-mozgatta gazdaságfejlesztési és versenyképességi szakaszban. A beruházás-vezérelte szakaszra jellemző direkt iparpolitika a verseny akár közvetett és finom korlátozásával, a támogatni kívánt iparágak vagy szektorok állami kiválasztásával az új szakaszban nemcsak a nemzetközi szabályok miatt nem engedhető meg, hanem a gazdaság saját stratégiai érdekei miatt sem. Mindezek helyett az állami eszközöket a gazdaság innovációs képességének az erősítésére kell koncentrálni. Ebbe a szerzők mindenekelőtt az oktatás és a kutatás fokozott állami támogatását, az új cégek alapítását, a belföldi piaci verseny ösztönzését és a belföldi kereslet szerkezetének finomítását, az új termékek és szolgáltatások iránti igények növekedésének elősegítését értik bele.

A szerzők elismerik, hogy a finn gazdaság egy része már a nyolcvanas években az innováció-vezérelte szakaszba jutott (ezt egyébként a nyolcvanas évek eleji-középi magyar publikációk is tükrözték<sup>26</sup>), de másik része rossz irányba indult el.

A Porter-féle szakaszos modell fogalomrendszerében ők ezt az irányt úgy írják le, hogy a finn gazdaság jelentős része a vagyon-vezérelte fázis felé kanyarodott el, amelyben a vállalatok inkább fúziókkal, mint innovációs erőfeszítésekkel és a belső (ti. nem a vállalatfelvásárlásokkal folyó) vállalati növekedéssel próbálják meg piaci részesedésük növelését. Ez a folyamat Svédországban jó egy évtizeddel hamarabb indult el, és kedvezőtlen hatásai között meg lehetett figyelni a belföldi ipar külföldre települése mellett különösen azt, hogy *megkezdődött az innovációs tevékenységek jobb telephelyi körülményeket kínáló országokba való kitelepülése is* (Steinbock, 1998.77.).

● *A modernizációt segítő intézmények*

Nagyon fontos tapasztalat, hogy a finn modernizáció intézményrendszerét a nyolcvanas-kilencvenes években jelentős mértékben korszerűsítették. A finn példa ebből a szempontból is azt bizonyítja, hogy következetesen, nyíltan vállalták a „modernizációs munkamegosztásban” az államra jutó irányító, kezdeményező szerepet, ez a tény azonban semmilyen értelemben sem adott túlzottan „etatisztá” színezetet a modernizációnak.

A „modernizációs munkamegosztás” kifejezést még nem láttuk a szakirodalomban. Bevezetését és a nemzetközi gyakorlat értékelésére épülő mélyebb elemzését a finn példa alapján azért tartjuk megfontolandónak, mert nagyon valószínűnek látszik, hogy a társadalmi-gazdasági modernizációban a vállalkozói szférára, a kormányzatra és a társadalom egészére, illetve érdeképviseleti szervezeteire egyaránt jelentős feladatok hárulnak. Ezeknek a feladatoknak az átgondolt modernizációs stratégián alapuló egyeztetése és elosztása (*nem: kiosztása*) nemcsak a folyamat hatékony megszervezését teheti lehetővé. Abban is segíthet, hogy minden érdekelt és a külföld is világosan lássa a társadalmi-politikai együttműködést a modernizáció hátterében. Nem teljesen ideillő szóhasználat: a folyamat „paritások” jellegét.

A finn modernizációban vállalt állami kezdeményezői szerep éppen a „modernizációs munkamegosztás” erős érvényesülése miatt nem vált túlságosan erősen végrehajtói szerepkörre. Érdemes megfigyelni, hogy a modernizációban szerepet vállaló új intézmények részben nem kizárólag állami kezdeményezésre jöttek létre.

A finn modernizáció kulcsintézményeinek nem is kis része 1980 után alakult ki. E kulcsintézmények közé a következőket sorolhatjuk<sup>27</sup>:

- **Kereskedelmi és Ipari Minisztérium** – kétségtelenül ez volt és most is ez a finn modernizáció kulcsintézménye. Mindegyik vezetője alatt fontos feladatának tekintette a modernizációs stratégia fejlesztését, és több új modernizációs intézmény megalapításában is jelentős szerepe volt.
- **SITRA** – angol rövidítéssel *Finnish National Fund for Research and Development*. Ez a szervezet finanszírozását és működését tekintve is jelentős analógiákat mutat a Magyarországon 1999 végén lényegében megszüntetett OMFb-vel. Nemcsak K+F-et támogat, illetve újabb és újabb támogatási konstrukciókat dolgoz ki erre, hanem jelentős fejlesztésstratégiai és tech-

nológiaipolitikai szerepe is van. Minthogy – ugyan csak a volt OMFb-hez hasonlóan – nem szerves része a kormánzatnak, hanem inkább „oldalról” kapcsolódik hozzá, részleges szervezeti különállása alkalmassá teszi egyfajta tanácsadói, a napi államigazgatási rutintól kissé független „think tank” szerepkörre is.

- **ETLA** – a korábbi magyar Gazdaságkutató Intézet finn megfelelője, ezt az intézetet azonban részben a vállalati szféra finanszírozza<sup>28</sup>. A modernizációban a hetvenes évektől kiemelkedő stratégiai szerepet játszott, több fontos stratégiai dokumentum ebben az intézetben készült el. Vezetője, *Pekka Yl-Anttila* professzor a finn gazdaságstratégiai gondolkodásban olyan súlyú személyiségnek számít, mint például a vállalatvezetők között *Kari Kairamo*, a Nokia korábbi, vagy *Jorma Ollila*, a Nokia jelenlegi irányítója. A tudományos életből egyébként a Helsinki School of Economics is komoly részt vállalt a modernizációs stratégiai munkálatokban.
- **TEKES** – angol rövidítéssel *Technology Development Centre of Finland*. Ez az intézmény 1983-ban jött létre azután, hogy 1980-ban egy kormánybizottság a nemzeti innovációpolitika intézményi megerősítését javasolta. Itt különösen érdekes az időpont, mert arra az időszakra esik, amikor Finnország szempontjából még kiemelkedően sikeresnek látszott az előző, „beruházás-vezérelte” s mint bemutattuk, nem csekély részben a szovjet piaci felvevőképességére alapozott növekedési modell<sup>29</sup>. A TEKES a SITRA intézményi kiegészítője úgy, hogy itt kifejezetten a magasabb kockázatú ipari fejlesztési projektek kiválasztását és finanszírozását végzik.

Nagyon érdekes, hogy a TEKES-nek juttatott állami támogatás összege 1990-ben éppen azért emelkedett jelentős mértékben, mert egy *számvevőszéki vizsgálat zárótanulmánya felszólította a kormányt: ne tartsa fenn a TEKES-t szűkmarkú finanszírozás mellett*. Két alternatíva rajzolódott ki, és az akkor amúgy is előkészületben álló fejlesztésstratégia-váltás miatt a kormány természetesen nem a megszüntetés, hanem a TEKES támogatásának számottevő növelése mellett döntött.

A TEKES működési módját ugyancsak érdemes a korábbi magyar OMFb-éhez, azon belül is az úgynevezett Alkalmazott KMÜFA pályázati rendszeréhez hasonlítani. A TEKES ugyanis magyar partnerintézményéhez hasonlóan először elsősorban a műszaki tartalmuk alapján támogatta a vállalati projekteket például elektronikai,

informatikai vagy biotechnológiai szakmai zsűrik véleménye alapján. Magyarországon 1995–1999 között kezdődött meg az a folyamat, amellyel a KMÜFA finanszírozásban a szektorális metszetben értelmezhető műszaki tartalom, illetve fejlesztési cél mellett egyre nagyobb szerepet kaptak a csúcstechnikai vállalati szféra fejlesztésének törekvései, mint például a hálózatépítés vagy a kifejezetten K+F célú működőtőke-bevonás. A TEKES tevékenységében ez a hangsúlyváltás ugyanarra az időszakra tehető, mint az OMFB-nél Magyarországon (Steinbock, 1998. 34.).

- **STPC:** angol rövidítéssel *Science and Technology Policy Council*. Elődje szűkebb profillal és rövidebb néven már a hatvanas évek elejétől létezett Tudománypolitikai Tanácsként Finnországban. A nevet és a profilt egyaránt 1987-ben bővítették. Az STPC a kormány mellett tölt be technológiapolitikai tanácsadó és stratégiaalkotó szerepet, de nem az államigazgatás része. Noha szakmai testület, tagjai között minisztériumok képviselői is szerepelnek. Az STPC dolgoztatta ki 1993-ban a „Toward an Innovative Society”, 1996-ban pedig a „Finland: a Knowledge-Based Society” című stratégiai anyagot.

Az STPC kulcsfontosságú a finn modernizációban. Ez az intézmény 1987-es név- és profilváltásával már utat mutatott arra, hogy a tudománypolitikát gazdaságközelivé kell tenni. Ezzel, valamint az innováció széles társadalmi bázisának és a tudásalapú gazdaság kiépítésének a fontosságát hangsúlyozó stratégiai anyagaival jelentős alapelemekkel járult hozzá a kilencvenes évek elejétől kialakuló finn modernizációs stratégiához. Ennek az intézménynek is van megfelelője Magyarországon: nem annyira a miniszterekből, illetve az MTA és az OMFB elnökeiből álló Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium (ez többféle néven már különböző kormányok alatt, évtizedek óta létezett), hanem ennek előkészítő testülete, amely fele-fele arányban (12–12 fő) a kormányzat és a tudományos élet képviselőiből áll 1998 óta. Finn partnerével ellentétben azonban ez a testület egyelőre nem rukkolt elő nagy szakmai visszhangot kiváltó stratégiai anyagokkal.

- **Pénzügyminisztérium** – funkciója a finn modernizációban egyáltalán nem mérhető össze az Ipari és Kereskedelmi Minisztériumével, ezért szerepeltetjük külön. A sajátos finn kormányzati struktúrában a *pénzügyminisztériumnak jutott az a szerep, amelyet Magyarországon hosszas viták után valószínűleg egy informatikai államtitkárságra bízna 2000. nyarán.* A

finn pénzügyminisztérium ugyanis ellátja az államkinctár feladatait is, ehhez pedig már viszonylag korán, a kilencvenes évek elején szükségesnek mutatkozott a kormányzati informatikai rendszer korszerűsítése. Sőt, ennek stratégiai hátterét is sürgősen meg kellett teremteni. Az informatikai szektor legnagyobb kormányzati megrendelőjeként ezért a Pénzügyminisztérium állt a folyamat élére. Az amerikai „Információs Autósztáda” koncepció, illetve az EU-ban készült Bangemann-jelentés finnországi adaptációjára ugyancsak a pénzügyminisztérium vállalkozott. Az információs társadalom finn stratégiáját („Finland Towards the Information Society – a National Strategy”) 1994 végén ugyancsak ennek a minisztériumnak a kezdeményezésére és irányításával készítették el.

- **KERA Start Fund** – ezt a vállalkozótőke-szervezetet a finn állam 1990-ben hozta létre a regionális fejlesztéssel foglalkozó KERA állami vállalat érdekeltiségéül. Noha szerepe közben többször megváltozott, mellékszereplőként érdemes megemlíteni a modernizációs folyamat új intézményei, illetve szereplői között.

*A finn modernizációban tapasztalható állami szerepvállalás mértéke kétségtelenül nagyobb volt annál, amit a fejlett piacgazdaságokban az utóbbi évtizedekben megszokhattunk, illetve amit a piacgazdasági fejlődés útjára lépő iparosodott országoknak általában javasoltak.* Ezt a tényt eddigi elemzésünk alighanem bizonyította is.

Nem tekinthető azonban véletlennek, hogy a finn gazdaságfejlesztésben játszott állami szerep mértékét a nemzetközi összehasonlító szakirodalom eddig nemigen használta fel az etatizmus, illetve az állami piaci intervencionizmus mellett vagy ellen szóló érvanyagában. *Finnország ugyanis olyan speciális eset, amelyben az ország periférikus földrajzi helyzete és hosszú időn át tartó politikai kiszolgáltatottsága a fejlődés különleges gazdaságtörténeti tényezője volt.* Ezek a különleges tényezők megakadályozták azt, hogy Finnországot komolyabban össze lehessen hasonlítani a hagyományos európai gazdaságtörténeti periféria más országaival.

Különösen nehéz volna az összehasonlítás az állam gazdaságfejlesztési szerepével kapcsolatban, hiszen a hagyományos európai periféria országai közül Finnország mellett Írország az egyetlen, ahol a függetlenség elnyerése óta egyfolytában demokratikus politikai rendszer volt, és ennek kereteibe kellett illeszteni a vélt vagy valós modernizációs célok elérését szolgáló állami gazdaságpolitika intézményeit és eszközeit is. ■

## Irodalomjegyzék

1. Balassa, Bela (1977): A „Stages Approach” to Comparative Advantage. World Bank Staff Working Paper, No. 256., May 1977
2. Ballance, Robert – Sinclair, Stuart (1983): Collapse and Survival: Industry Strategies in a Changing World. Allen Unwin, London, 1983. 219.
3. Berend T., Iván – Ránki, György (1987): Európa gazdasága a XIX. században. Gondolat, Budapest, 1987. 704.
4. Berényi, Judit (1996): A finn iparpolitika az EU-csatlakozás tükrében. Kézirat, KOPINT-DATORG, Budapest, 1996. október. 35 + táblázatok.
5. Biegelbauer, Peter S. (2000): 130 Years of Catching Up with the West. A comparative perspective on Hungarian industry, science and technology policy-making since industrialization. Contemporary Trends in European Social Sciences. Ashgate, Aldershot, 2000. 250.
6. Darányi, Sándor (1999a): Finnország: modell a nemzeti tudásbázis hasznosításában. In: OMFB (1999b), 105–122.
7. Darányi, Sándor (1999b): A kormányzati tőkeinjekció szerepe a Nemzeti Innovációs Rendszer létrejöttében. In: OMFB (1999b), 321–328.
8. Gobbo, Fabio (1981): The pulp and paper industry: structure and behaviour. In: de Jong (ed., 1981.), 57–92.
9. Horváth, Gyula (1998): Európai regionális politika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 1998. 501.
10. Inotai, András (1999): Magyarország és a többi közép- és kelet-európai ország szerkezeti átalakulása a Németországba irányuló export tükrében 1989–1998. MTA VKI – OMFB, 1999. 150.
11. de Jong, H. W. (ed., 1981): The Structure of European Industry. Martinus Nijhoff Publishers, The Hague, 1981. 322.
12. KOPINT (1999): A világ és Magyarország gazdasága középtávon: 1999-2003. KOPINT-DATORG Rt., Budapest, 1999. november. 227.
13. KSH (1999): Tudományos kutatás és kísérleti fejlesztés (Előzetes adatok). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1999. 16.
14. Lundvall, Bengtke – Nielsen, Peter (1999): Competition and transformation in the learning economy – illustrated by the Danish case. Revue d'Économie Industrielle, No. 88. 2e trimestre 1999 (Numéro spécial: L'économie de la connaissance). 67–90.
15. OECD (1999): OECD Gazdasági Tanulmányok Magyarország. OECD, Párizs-Budapest, 1999. 177.
16. OMFB (1999a): Research and Development in Hungary 1999. KSH-OMFB, 1999
17. OMFB (1999b): Globális gazdaság és nemzeti tudásbázis (Erőforrások és alkalmazkodás). Tudományos és technológiai attasék 6. konferenciája. OMFB, Budapest, 1999. november. 380.
18. Pajarinen, Mika – Rouvinen, Pentti – Yl-Anttila, Pekka (1998): Small Country Strategies in Global Competition. Benchmarking the Finnish Case. ETLA – SITRA, Helsinki, 1998. 162.
19. Papanek, Gábor (szerk., 1999.): A magyar innovációs rendszer főbb összefüggései. OMFB, Budapest, 1999. 149.
20. Pavitt, Keith (1999): Technology, Management and Systems of Innovation. Edward Elgar, Cheltenham, 1999. 250.
21. Perlit, Manfred (1997): Internationales Management. 3. Auflage. Lucius Lucius, Stuttgart, 1997. 679.
22. Petit, Pascal (1999): Les aléas de la croissance dans une économie fondée sur le savoir. Revue d'Économie Industrielle, No. 88. 2e trimestre 1999 (Numéro spécial: L'économie de la connaissance). 41–66.
23. Porter, Michael E. (1990): The Competitive Advantage of Nations. The Free Press, New York, 1990. 855.
24. Review 2000 ... (2000): Review 2000: The Challenge of Knowledge and Know-how. Science and Technology Policy Council of Finland, Helsinki, 2000. 88.
25. Science and Engineering... (1998): Science and Engineering Indicators 1998. National Science Board, Arlington, VA, 1998
26. Scherer, F. M. (1994): Competition Policies for an Integrated World Economy. The Brookings Institution, Washington, D. C., 1994
27. Scherer, F. M. (1996): Industry Structure, Strategy and Public Policy. HarperCollins, New York, 1996
28. Schienstock, Gerd – Kuusi, Osmo (1999, eds.): Transformation Towards A Learning Economy. The Challenge for the Finnish Innovation System. SITRA, Helsinki, July 1999. 449.
29. Schienstock, Gerd (1999): Transformation and Learning: A New Perspective on National Innovation Systems. In: Schienstock – Kuusi (1999, eds.), 9–56.
30. Simon, Herbert A. (1999): The many shapes of knowledge. Revue d'Économie Industrielle, No. 88. 2e trimestre 1999 (Numéro spécial: L'économie de la connaissance). 23-40.
31. Steinbock, Dan (1998): From Cartels to Competition. The Competitive Advantage of Finland. SITRA-Taloustieto Oy, Helsinki, 1998. 308.
32. Török, Ádám (1981): A finn gazdaság strukturális illeszkedéséről. Külgazdaság, 1981/10.
33. Török, Ádám (1997): A versenyképesség-elemzés egyes módszertani kérdései. Gazdaság – Vállalkozás – Vezetés. 97/3. 2-13.
34. Török, Ádám (1999): Verseny a versenyképességért? Bevezetés a mikroszféra-kezelés gazdaságpolitikájába az Európai Unióban és Magyarországon. Integrációs Stratégiai Munkacsoport – MEH, Budapest, 1999. 247.
35. UNESCO (1998): World Science Report. UNESCO Publishing – Elsevier, London, 1998. 288.
36. van der Wee, Herman (1986): A lefékezett jólét. Újjáépítés, növekedés és struktúraváltás a világgazdaságban (1945-1980). KJK, Budapest, 1986. 505.
37. World Competitiveness... (1999): The World Competitiveness Yearbook 1999. World Economic Forum, Geneva-Davos, 1999.

Lábjegyzetek

- 1 Lásd például: (Török, 1981).
- 2 Például Kovács Imre, vagy a Finnországot megjárt s élményeiről igen impresszívén is közreadó Kodolányi János.
- 3 Az exportkartellek gazdaságfejlesztési szerepének elméleti elemzését lásd (Scherer, 1994, 1996.)
- 4 A KGST-országok, közöttük Magyarország is a nyolcvanas évek elejéig ugyancsak klíringben bonyolították le finn kereskedelmüket.
- 5 Angol kifejezéssel. „sunk costs”. A magyar szakirodalomban erről lásd: (Török, 1999.79.).
- 6 Az OECD-országok közül az ötvenes években Japán és Németország produkált 7.5 százalék fölötti, azaz Finnországhoz képest legalább másfélszeres növekedési ütemet, a hatvanas években pedig ugyancsak Japán valamint Görögország és Spanyolország. A két évtizedet összesen nézve Finnország már az OECD növekedési rangsorának szűkebb élmezőnyében volt Japán, Franciaország, Németország, Olaszország és Ausztria mögött.
- 7 A hetvenes évek végére a finn külkereskedelemben a szovjet részarány 20 százalékosra ment föl a korábbi 10–12 százalékosról, és akkor átmenetileg a Szovjetunió vált Finnország első külkereskedelmi partnerévé (Török, 1981.). Akkor a finn hajóexport közel fele, az elektromos gépek exportjának mintegy egyharmada a szovjet piacra került. Ott realizálódott a finn GDP 6–7 százaléka.
- 8 Finnország 1995-ig az EFTA tagja volt.
- 9 Saját kifejezés, a szakirodalomban eddig nem használták.
- 10 Általában 2 százalék fölötti GERD-mutatóval. Finnorszáé 1997-ben 2.78 százalék volt Svédorszáé és Japáné mögött, azaz a világon a harmadik helyen (OMFB, 1999a.12.) A magyar adat 1996 óta növekszik, de 1999-ben sem érte még el az 1 százaléket.
- 11 Az üzemsztruktúra átalakulása ehhez képest némi késést mutatott: míg szinte az összes OECD-ország papíriparában a papírüzemek száma már a hetvenes évek elején csökkenni kezdett, addig Finnországban a növekedés trendje csak a hetvenes évek második felében fordult meg (Gobbo, 1981. 67.).
- 12 Forrás: OECD. Idézi (Steinbock, 1998. 16.). A finn munkanélküliség szintje az 1992–1994 közötti válságidőszakban megközelítette az OECD-n belül Spanyolország után a legnagyobb értéket, a 20 százaléket (Darányi, 1999a. 111.).
- 13 A szakaszváltást részletesen elemzi (Steinbock, 1998.27.).
- 14 Elemzésükhöz viszonylag kevés szakirodalom anyag, viszont aránylag sok személyes tapasztalat áll rendelkezésre.
- 15 A kutatási hipotézissel ellentétben az infrastruktúrát nem soroljuk ide.
- 16 A „hakkapeliták“, az „üsd a fejét!” finn kifejezésből.
- 17 Itt meg kell említeni a finn társadalom lélektanában kulcsszerepet játszó „sisu” lefordíthatatlan fogalmát. Ez „egyszerre jelenti az eszelősségig konok kitarást és azt az erkölcsi minimumot, hogy mindenki álljon meg a maga lábán” (Darányi, 1999a, 108.).
- 18 Ebből a szempontból tanulságos Kekkonen akkori elnök 1952-ben közzétett gazdasági stratégiai művének a címe: „Van-e türelmük a jóléthez?” („Do We Have Patience to Prosper?”). Idézi: (Steinbock, 1998. 9–10.).
- 19 Lásd például: (Steinbock, 1999. 19–21.). A „tanuló társadalom” fogalmának értelmezéséhez ajánlható (Simon, 1999.). A dán példát szemléletesen írja le (Lundvall – Nielsen, 1999.).
- 20 Albánia, Bulgária, Románia vagy Szlovákia 3. ábrának megfelelő adatai jóval meghaladják a finn értékeket (Science and Engineering Indicators, 1998. A-46.47.).
- 21 Tudományos és technológiai.
- 22 A következőkben hivatkozott adatok forrása: (Horváth, 1998. 339–345.).
- 23 Az 1. az alacsony, a közösségi GDP/fő átlagnál legalább 25 százalékkal elmaradó jövedelmű rétegekre vonatkozik, a 2. az ipari, az 5b az agrár válságövezetekre, a 6. pedig a 8 fő/km<sup>2</sup> alatti népsűrűségű területekre. Az utóbbi kategóriákba az Európai Unióban csak a svéd és a finn Lappföld tartozik.
- 24 Ugyanezt a korrekciót még Svédországra kell elvégezni: így ott 24.6 százalék helyett a megfelelő mutató 19.6 százaléka csökken.
- 25 Németország területi egyenlőtlenségeit növelte, átlagos gazdasági fejlettségét pedig csökkentette az 1990-es újraegyesítés.
- 26 Lás (Török, 1981.).
- 27 Részletesebb intézményfejlődési áttekintésen belül lásd (Steinbock, 1998. 31.).
- 28 Az intézetnek különösen a TT (Confederation of Finnish Industries) ad folyamatosan jelentős megrendeléseket. Tulajdonképpen az ETLA végzi a TT stratégiai elemző munkájának a legnagyobb részét.
- 29 A TEKES esete nagyon jól mutatja, hogy a finn modernizációs stratégiát nem lehet egyértelműen szakaszolni. A TEKES létrehozása sokkal jobban illett volna az 1992 utáni új fejlesztési stratégia időszakába. Mégsem érdemes itt koncepcionális zűrzavarra gyanakodni. Inkább arról van szó, hogy az egyes stratégiák átnőnek egymásba. Például úgy, hogy egy középtávú elképzelés megvalósítása még folyik, a háttérben azonban már előkészítik a feltételeit egy újabb, hosszabb távú stratégiának, amelynek egyelőre talán csak a fő irányát ismerik.